

Az erdélyi bányákból került
VIASZTÁBLÁK ÉS AZ ŐSRÓMAI FOLYÓÍRÁS.

É R T E K E Z É S .

IRTA

Finály Henrik Lajos,

M. Ak. I. t. gymn. tanár és az erd. Muzzeum-egylet titkára.

Kolozsvártt 1860.

Az Erdélyben talált sok római régiség közül tán egy se vonta oly nagy mértékben és oly méltán magára a tudós világ figyelmét, mint azok a viaszos falapokra irt oklevelek, a melyek különböző idöben az Abrudbányai és Vöröspataki aranybányákból kerültek napvilágra. Akár régiségtani, akár ösírástani, akár törvénytudományi szempontból tekintve egyaránt érdekes, tanulságos és sok homályt eloszlató öskori emlékeknek kell tekinteniünk e táblácskákat, a melyek az anyaföld oltalmazó keblében anynyi évszázon át fenmaradtak, hogy a késő utókor előtt tanúságot tegyenek az ókor kétségkívül legnevezetesebb nemzetének magánjogi és társaséleti viszonyairól. Valóban nem lehet eléggé sajnálnni, hogy e táblák csak ritkán kerültek mindjárt megtalálások után oly emberek birtokába, a kik elég ismerettel és értelmességgel bírtak véghetetlen becsök megismerésére, vagy bár eléggé gondosok voltak, hogy értelmesebb elmék és ügyesebb kezek számára a romlástól és pusztulástól megóvják. Innen van az, hogy az eddig megtalált meglehetősen számu ¹⁾ ilyen oklevelek közül még csak igen kevés van eddigelé ismertetve.

Mind a mellett pedig meg kell jegyezmem, hogy az ily irományok ismertetésére nem levén egyébre szükség, mint szövege elolvasására, korántsem kell azt hinni, hogy erre valami roppant mély tudomány volna szükséges. Nem kell ahhoz egyéb mint jó szem és egy kis combináció, és éppen ezért a puszta elolvasással és hasonmása közlésével érdeket szerez ugyan, a ki teszi, de nagy dícsőséget semmi esetre se. Más azután a megfejtés, a benne található adatok értelmezése és alkalmazása a tudomány gyarapítására. Ennél-

¹⁾ Dr. Érdy János „Erdélyben talált viaszos lapok“ czimü értekezésében (Pest 1856 latinul és magyarul) a 4, 6 és 8 lapokon terjedelmesen eléadja, hol, mikor és hány viaszlapot kaptak az említett bányákban.

fogva az eddig ismertetett ilyen oklevelek csekély száma csak onnan magyarázható, hogy sok ily irományt nem tudom miféle balvélemény és fonák gondolkodás még most is rejtve tart, másokat ügyetlen és avatatlan kezek megrontottak és elpusztítottak, és csak kevés jutott oly helyre, a hol tudományos emberek számára hozzáférhetővé lett, tudniillik muzeumi gyűjteményekbe.

A legelső ily oklevelet ismertette meg 1840-ben Massmann müncheni tanár; miután tulajdonosa néhai Jankovich Miklós ismert régiséggyűjtőnk vele közölte volt. ¹⁾ Massmann a kezébe került triptychum történelmét Jankovich elbeszélése szerint adja elé, és a többek közt azt állítja, hogy se Magyarországon se Bécsben nem tudta elolvasni senki. Ezt azonban Jankovich nem tudom mi okból igaztalanul állította, mert Jerney János tudós hazánkfia a Massmann kiadta oklevél szövegét már 1839-ben, tehát minden esetben Massmann ismertetésének megjelenése előtt, terjesztette volt a Magyar Akadémia eleibe ²⁾; a mint maga mondá nem azért említé ezt fel 1841-ben újra az Akadémia ülésében, hogy magának valami elsőséget akarna vele biztosítani, hanem csupán csak azon álhiedelem eloszlatása végett, mintha hazánkban tudós férfaink közül egy se akadt volna, a ki amaz írásokat el tudta volna olvasni. Massmann fő érdeme különben az, hogy e táblák fejtegetéséből alkalmat vevén magának egy értekezésre az ósrómai folyóirásról, valóságos hangyaszorgalommal gyűjtött össze mindent, a mi erre nézve adatul szolgálhatott és a fennemlített „*Libellus aurarius*“ című munkájában rajzokkal is világosítva közre bocsátotta mind azt, a mihez juthatott, a miben csak az a kár, hogy rajzai többnyire nem az eredetiekről levén levéve nem igen hitelesek, a mint ez egyik rajzról névszerint bé is bizonyult ³⁾. Egyébaránt alább még vissza fogok térni erre; most csak annyit jegyzek meg, hogy a Massmann kiadta oklevél egy jegyzőkönyvi kivonat, a mely egy temetkezési társulat felbomlását jelenti, és kelt 67-ben Kr. sz. u. vagy is 919-ben R. é. u. E táblát különben a boldogult József főherczeg Nádor egy más költött táblával együtt ⁴⁾ Jankovich Miklóstól 1000 pítón megvásárolta és a magyar nemzeti muzeumnak ajándékozta volt, a hol ma is megvannak.

A Massmanntól ismertetett táblák azonban nem voltak elsők, a melyek az erdélyi bányákból kikerültek, mert már két évvel előbb ástak volt ki kettőt Vöröspatakon, a melyek a k.-fehérvári Batthyány könyvtárban még megvannak, de állítólag olvashatlanok ⁵⁾. Későbbben is találtak ismét Vöröspatakon egy pár táblát, a mely gr. Kemény József által a pesti nemzeti muzeumba jutott, és ugyanazon helyen későbbben ismét hatot, a mely nyom nélkül eltűnt stb. ⁶⁾ Ezek közül azonban még a megmaradottakat se ismertette senki, a mig 1855-ben ismét egy egész csomó ilyen táblát kaptak, a melyekből egynehány Balázsfalvi kanonok és gymnasiumi igazgató Cipariu Timotheus kezeibe jutván, a balázsfalvi gymnasium évkönyveinek borítékján ⁷⁾ kezdette azok szövegét minden további magyarázat nélkül és meglehetősen hibás olvasással közölni.

A közlések sorát megkezdé az 1855-ki füzetben egy fiu eladásáról és megvásárlásáról szóló szerződéssel, a melynek szövege azonban különösen két helytt feltűnőleg hibás. A közlött oklevél kelt 182-ben Kr. sz. u. vagy is 894-ben R. é. u.

Ezt követte 1856-ban Dr. Erdy János egy közleménye, a melyben az 1855-ben talált oklevelekből kettőt ismertet. Az első ismét egy vásárlási szerződés, a melyben egy

¹⁾ *Libellus aurarius sive tabulae ceratae et antiquissimae et unicae Romanae cet. quas nunc primus enucleavit, depinxit, edidit Joannes Ferdinandus Massmann. Lipsiae 1840.*

²⁾ Tudománytár, új folyam, VI év, 1842. 294 l.

³⁾ *Mittheilungen der k. k. Centralcommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale III. köt. 78 lap.*

⁴⁾ L. Jernei észrevételeit Tudománytár 1842 310 és köv. ll.

⁵⁾ Azt hiszem azonban, valamit mégis csak ki lehetne belőle bettzeni.

⁶⁾ L. Erdy fennidézett munkáját.

⁷⁾ *Annales gymnasii gr. catholici majoris Blasiensis, pro anno scholastico 1855, 1857, 1858.*

hat éves leányka eladásáról és megvásárlásáról van szó, és a melynek szövegét oly hibásan olvasta el, hogy alig lehetett értelmét egészen kivenni. A második egy adóssági vagy kölcsönszerződés, a melynek szövegét azonban a tudós értekező ur nem közölte, hanem ezt mondá róla ¹⁾ „e rövid triptychumot olvassák és magyarázzák meg mások.“ Miután e két oklevél könyomatu hasonmásban is közölve van, eleget is lehetett volna tenni e felszólításnak, azonban tudtomra mind azok, a kik hozzá szoltak csak az első oklevél hibás olvasásának kiigazítására szoritkoztak, a második szövegének megfajtéséről pedig mélyen hallgattak ²⁾. Még alább vissza fogok térni e két oklevélre, most csak azt jegyzem meg, hogy az első, tudniillik a szerződés 139-ben Kr. sz. u. vagy is 891-ben Róma é. u. a második, t. i. a kölcsönlevél 162-ben Kr. sz. u. vagy is 914-ben R. é. u. keltek.

1857-ben kiadá Cipariu a gymnasiumi évkönyv boritéklapján az 1855-ben közölt oklevél tanualírásait, ugyanott meg is igazította a szöveg hibás olvasásait; 1858-ban pedig egy hasonlólag 1855-ben talált triptychumnak egy töredékét, ez utóbbit anynyira hibás olvasással, hogy maga se tudott semmi értelmet belőle kivenni. E töredékről bővebben fogok még alább szólni, minthogy különösen érdekli a tölem ezuttal megfajtendő tárgyat.

1859-ben ismét Dr. Érdy bocsátott közre egy munkát, a melyben ismét egy triptychumnak szövegét és könyomatu hasonmását közli, a melynek tárgya házvásár. Ez újabb közlemény olvasása tökélyesen helyes, csak az értekezés, a melyre magának alkalmat vett belőle a tudós szerző, minden egyébről szól, csak magáról a közölt oklevélről nem. E triptychum is az 1855-ben találtak közé tartozik, és kelt 159-ben Kr. sz. u. vagy 911-ben R. é. u.

E szerint ismertetve és kiadva van eddig összesen 5 ily oklevél tudniillik egy Massmanntól, egy Cipáriutól és 3 Érdytől, még pedig a Cipariu közleménye kivételével könyomatu hasonmással együtt.

Erdélyi Muzeumunk is jutott három ily oklevél birtokába, és ezek ismertetése jelen értekezésem czélja. Mielőtt azonban ahhoz fogok, elébb egynebány észrevételt kell előre bocsátanom.

Az eddig ismertetett oklevelek valamenynyien ugynevezett triptychum-ok, az az három levélből álló fakönyvek, a melyek két külső lapján nem levén irás, rendesen 4 lapja van viaszszal bévonva és beirva. E sajátlagos irlapok ugy vannak készítve, hogy a vékony falapból egy négyszögü mélyedés lévén kivésve, az egész egy magasabb rámatól környezett fekete lapot mutat, a melyre a betük egy hegyes eszközzel vannak karczolva. Minden ilyen tábla három helytt van meglyuggatva. Az egyik lyuk a magasabb ráma esik még pedig a hosszudad négyszög egyik hosszabb oldala közepére, a másik kettő pedig éppen az irás szélén van egymással szembe, de nem a tábla közepén, hanem ugy, hogy a rajtok át huzható egyenes vonal a tábla hosszát két nem egyenlő részre osztja, mintegy oly arányban, hogy a szélesebb rész $\frac{3}{5}$ -e a keskenyebb két ötöde a tábla egész hosszának. Ha a ráma közepén levő elébb említett lyukon egy madzagot huzunk át és ezzel egybekötjük a három táblát, éppen azon módon lesznek a fakönyv lapjai egyesítve, a hogy egyesíteni szokás volt. Képzeljük mármost magunknak, hogy egy tökélyesen ép triptychum volna előttünk, azt ugy kellene olvasás végett magunk eleibe vennünk, hogy az egymással szembe álló két lyuk a középső lyuktól jobbra esvén, a könyv sarka felénk legyen fordítva. Ha azután az első lapot kinyitnók, következőt látnánk: A helyén maradt második lapnak felénk fordított része egy mintegy $\frac{3}{4}$ hüvelyknyi széles mélyedéssel van keresztül vágva, a mely mélyebbre lévén kivésve mint a tábla többi része, más viaszvegyitékkel van kitöltve, mint az, a melylyel az irni való lap bé van huzva,

¹⁾ Dr. Érdy fennidézett munkája 20 lap.

²⁾ L. névszerint Dr. J. Kandler. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale I. Jahrg. p. 260, 261.

és e viaszra egynehány, rendszeren 7 pecsét van lenyomva. Az írólap keskenyebb részén pedig minden pecsét mellett ott áll tulajdonosa neve, rendszeren genitivusban és egy s betűvel utána, pl így. L. Vasidij Victoris s., a mely s betű azt teszi, hogy signum vagy sigillum. A szélesebb részen felül kezdődik az oklevél szövege és foly át a kifordított első lap belső oldalára, a hol azután bé is végződik.

A viaszpecsétek egy hármasszörfonalat tartanak, a mely keresztül levén húzva az egymással szembe levő két lyukon, a második és harmadik táblát úgy foglalja egybe, hogy a pecsétek vagy a fonal megsértése nélkül egymástól elválasztani nem lehet. Ha a fonalat kivágnók és felemelnők a második lapot, azt látnók, hogy a harmadik lap szélső végén kezdve és a második lap belső oldalára át folyva szóról szóra ismét ugyanaz a szövege az oklevélnek van leírva, a melyet a külső lapokon már egyszer láttunk. E leírás minden triptychumról áll, csak hogy a nagyobb táblákból állóknál a közbülső egyes lyuk helyett két lyuk van a rámba furva, a fakönyv összekötése végett.

Mért volt az oklevél szövege ily módon kétszer leírva, arra felel azon Senatushatározat, a melyet Nero uralkodása alatt az oklevelek hamisítása ellen adtak ki ¹⁾, és a melynek tartalmát fentartotta nekünk Julius Paulus egy híres törvénytudós Severus császár utódai alatt, ily szókkal:

„Amplissimus ordo decrevit eas tabulas, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis, ad mediam partem perforatae, triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exterioris scripturae fidem interior servet. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.“ ²⁾ A belső bépecsételt írás tehát arra való volt, hogy a külső írás hitelessége és hamisítatlansága mellett tanuskodjék. Mindazonáltal nem kell abból következtetni, hogy valamenynyi oklevél triptychumra, az az három levelű könyvre volt írva; sőt meg vagyok győződve, hogy voltak csupán egy lapra írt oklevelek is, a melyek tán a törvényes ünnepélyes formáság költségei és hosszadalmassága elkerülésével, oly emberek közt keltek, a kik a nélkül is bizván egymásba, feltették, hogy az íromány törvényszék eleibe nem fog kerülni, és csak azért írták vagy iratták meg, hogy a köztök létrejött alku vagy szerződés feltételei valahol fel legyenek jegyezve. Az ily oklevélpótlók aztán nem is voltak megpecsételve, nem is volt rajta anynyi tanu neve, mint a törvényes formáság megtartása mellett kelt iratokon, és ennél fogva lihetően nem is birhattak törvényszék előtt bizonyító érvényességgel; azért mégis hiszem, hogy sokszor fordultak elé, a mint ma is látjuk, hogy pl. a bélyegilleték megkimélése vagy más terhes törvényes formáság kikérelése céljával, akárhányszor keletkeznek oly hiányos oklevelek, a melyek a törvény előtt nem csak érvénytelenek, hanem még büntetést is hoznak az érdekelt felekre.

Egyébaránt még megjegyzendő, hogy az egy triptychumot alkotó három tábla nem volt külön külön készítve, hanem úgy állították elé, hogy egy vastag darab deszkát háromfelé hasítottak. Ez is úgy látszik azért történt, hogy a három lap tökélyes egybeillősége egy biztosítékkal több legyen a hamisítás ellen.

Enynyi a táblák és fakönyvek külső formájáról. A viaszról, a mely az írásnak alapul szolgált Massmann és utána Érdy is azt írják, hogy az idő és a földalatti üregben körülötte levő anyagok befolyása alatt megfeketedett ³⁾. Már erre első észrevételem az, hogy nem tudom, miféle chemiai oknak volna a sárga vagy fehér viasz megfeketedése tulajdonítható, és van e példa reá, hogy a viasz így megfeketedik; a második pedig az, hogy nem egy ok szól a mellett, hogy ez a viasz már eredetileg is fekete volt,

¹⁾ Sueton. Nero cap. 17. in. Adversus falsarios tunc primum repertum, ne tabulae nisi pertusae, ac ter lino per foramina trajecto, obsignarentur.

²⁾ E sok helyett idézett törvény, a melyet magam is csak mások idézete után irtam le, áll Paul. sentt. receptt. lib. 2, tit. 25, §. 5. Szabadságot vettem magamnak szövegét saját belátásom szerint megjavítani, minthogy a közönséges olvasás szerint fonák értelmet ad.

³⁾ Lib. aur. pag 5 §. 8 fin. — Érdy, de tab. cer. pag. 9. §. 12. med.

még pedig nem más festő anyag mint éppen fekete szurok belélegeztetése következtében. Ezt onnan állítom, mert köztudomású dolog, hogy valamint ma is vannak fényüzési finom papirosok, úgy a régicknél is használtak a gazdag és fényüző emberek fatáblák helyett elefántesontból készített táblácskákat írásra; e fehér táblácskákat pedig fekete viaszvegyítéssel vonták bé, azért, hogy az íróveszsző karczolásával a fekete viaszlapon keresztül látszván a tábla fehérsége, az írás könnyebben lehessen olvasható, úgy tűnőn élé mint fehér vonás fekete alapon. Már pedig a fenyüfa új korában hasonlóképpen fehérlő színű levén, igen hihető, hogy erre is fekete viaszvegyítéket használtak hasonló czélból. A fekete szurok adta meg, a melynek egyszersmind az volt a czélja, hogy általa a viasz jobban ragadjon a fához, és állás által törekenynyé ne váljék, hanem tartsa meg azt a légyságot, a mely képezzé teszi nem csak arra, hogy kitördelés nélkül kiállhassa az íróveszsző karczolását, hanem még arra is, hogy a hibás vonásokat az íróveszsző lapos végével bé lehessen tapasztani. Az előttem levő táblák egyikén még az is világosan látványos, hogy a viaszvegyítéket megolvastották és ecsettel kenték a falapra, mert az ecsetvonás szembeünőleg meglátszik. Erdy urat e körülményre már csak az is figyelmeztethette volna, hogy a peccétekre használt viasz a föle ismertetett triptychumokon nem feketedett meg, holott ugyan azon chemiai befolyásoknak volt kitéve.

Ez előzmények után áttérek mármost az erdélyi Muzeum birtokában levő oklevelek megfejtésére.

Az első, a mely a kezembe jutott Ficker Abrudbányai bányatisztviselő ur által jutott a muzeumba, és hasonlóképpen azon táblák közé tartozik, a melyek 1855-ben a Vöröspataki Szt.-Katalin nevű bányából kerültek. Két táblából áll, és egy triptychumnak töredéke, a melynek harmadik táblája külön szakadván a balázsfalvi gymnasium birtokába jutott, a hol Cipáriu ur megkisérelvén az igen megrongált írás elolvasását, a mit belőle ki tudott betűzni az évkönyv 1858-ki füzetében közreadott. Minthogy azonban a kezébe jutott töredék az oklevél szövegének csak utolsó felét foglalja magában, természetesen nem írásból sok helyett merőben egyebet olvasott ki, mint a mi ott van, természetesen nem tudta kiokoskodni, miféle oklevél töredéke van előtte. E triptychum tábláinak hossza 5 1/2'' szélessége 3 3/4'', egy darabból vannak hasítva, és a Muzeumban levő töredék éppen abból a két utolsó lapból áll, a melyet hajdan egybekötött volt a lepecsételt fonal. Fájdalom ki vannak hullva a peccétek, eltörölve a tanuk nevei, a peccétes oldalról általában csaknem egészen le van kopva a viasz, alig látszanak meg rajta egynehány betű nyomai, a melyeket az éles hegyű íróveszsző a viaszon keresztül a fába is belékarczolt. Az ide mellékelt hasonmás, a melyet muzeum-egyleti elnök gróf Mikó Imre ő nmlga bőkezűségéből módomból volt derék fényképkészítőnk Veres Ferencz ur által igen sikerült fényképben előállíttatni, hiven mutatja e külső és a mint látszik gyakori kézfogás által elkoptatott mocskos lap hasonmását, a melyről nagy gonddal enygyit tudék lebetűzni:

✱ ADRAGIN
 TA SORTI. ET EORUM
 ... URAS EX EA . IE ..

 MAS ID UTRUMQ
 .. OBOS RECTE DARI
 ... E ROGAVIT AN ...
 ENNA BATONIS DARI
 FIDE PROMISIT JULIUS
 ALEXANDER QUOS EAE

JUL. MAX
 LUCI
 .. URELI S ...
 VERI ..
 UA . SI
 J .. NICONIS
 ✱ CENTUM ..

 JUL. ALEXANDRI

Ámde szerencsére épségben megmaradt oklevelünk szövege a triptychum azon belső lapjain, a melyek hajdan mint interior scriptura bé voltak peccéttelve, és abból következő szókban olvasám ki:

* CENTUM QUADRAGINTA SORTIS ET EORUM
 USURAS EX EA DIE SING. CENTESIMAS QUANDIU
 ABSTINUERIT ID UTRUMQUE PROBOS RECTE DARI
 F. R. ANDUENNA BATONIS D. F. SUA PROMISIT
 JULIUS ALEXANDER QUOS EAE REDDERE DEBE
 BIT QUA DIE PETIERIT CUM USURIS S. S.
 ID UTRUMQUE SORTI ET USURAS PROBOS REC
 TE DARI FIDE ROGAVIT ANDUENNA S. S.
 DARI FIDE SUA PROMISIT JULIUS
 ALEXANDER.

ACTUM. DEUSARE VII. KAL. JULIAS
 RUSTICO II. ET AQUILINO COS.

Ha ezzel és a kopott lapról lebetűzött szókkal egybekapcsoljuk Cipariu ur közlemé-
 nyét a balázsfalvi gymnasium évkönyvei 1858-ki füzetéből, a mely kiigazítva így hangzik:

REDDERE DEBEBIT QUA DIE PETIERIT
 CUM USURIS S. S.
 ID UTRUMQUE SORTI ET USURAS PROBOS
 RECTE DARI FIDE ROGAVIT ANDUENNA
 . . . FIDE SUA PROMISIT JULIUS
 ALEXANDER.

ACTUM DEUSARE VII. KAL. JULIAS RUSTI
 CO ET AQUILINO COS.

* CXXXX IN JULIUM ALEXANDRUM.

előttünk van immár triptychumunk egész kettős szövege, és nincs egyéb elveszve, mint
 a pecsétek és a pecsételő tanuk nevei.

Mielőtt azonban e szöveg bővebb értelmezéséhez fogok, a tárgy rokonsága tekin-
 tetéből ide igtatom az Érdy urtól 1856-ban ismertetett és eddig olvasatlanul maradt kis
 triptychum¹⁾ szövegét, úgy a hogy nekem elolvasnom sikerült.

A pecsétés és aláírt lapon ez áll:

* SEXSAGI . . . UA DIE PETIERIT
 PROBOS R . . . DARI FIDE ROGAVIT
 JULIUS ALEX . . DER DARI FIDE
 PRO L. XANDER CARICC . . .
 ET SE Q. S. S. S. MU
 NUM . . RA . . ACCEPIS

DEBEOR AS EX HAC

L. VASIDJ VICTORIS
 NICONIS S.
 BATONIS ANNAEJ
 JOVETI S.
 TITIUS PRIM
 ITIUS
 ALEXANDRI CARICCI I
 PSIUS DEBITORIS.

A belső lapokon pedig ez áll:

* LX Q. D. P. P. R. D. F. ROGAVIT JUL. ALEXANDER DARI F. P.
 ALEXANDER CARI . . . ET SE EOS * LX Q. S. S. S. MUTUIS
 NUMERATIS ACCEPISSE ET DEBERE SE DIXIT
 ET EORUM USURAS EX HAC DIE IN DIES XXXII
 DARI JUL. ALEXANDRO EA QUA P. F. R. JUL. ALEXANDER
 DARI F. P. ALEXANDER CARICCI.
 ID FIDE SUA ESSE JUSSIT TITIUS PRIMITIUS D. S. S. S.
 C. U. P. P. S.

ACT. ALB. MAJORI XIII K. NOVEMBR.
 RUSTICO II ET. AQUILINO CS.

¹⁾ Hasonmását l. Érdy fennidézett munkája végén II, 2, 3, 4.

a mit szerintem így kell olvasni:

Denarios sexaginta qua die petierit probos recte dari fide rogavit Julius Alexander, dari fide promisit Alexander Caricci, et se eos denarios sexaginta qui supra scripti sunt mutuis numeratis accepisse et debere se dixit, et eorum usuras ex hac die in dies triginta duos dari Julio Alexandro ea qua promisit fide rogavit Julius Alexander dari fide promisit Alexander Caricci.

Id fide sua esse jussit Titius Primitius dari sortem supra scriptam cum usuris promissis probe solutis.

Actum Alburno Majori XIII. Kalendas Novembres

Rustico II. et Aquilino Consulibus.

A legelső a mi e két hasontartalmu oklevélben figyelemre méltó az, hogy ugyanazon egy esztendőben keltek, még pedig az előbbeni június 20-kán a második october 20-kán Rusticius és Aquilinus consulsága alatt azaz 162-ben Kr. sz. u. vagy 914-ben R. é. u.

Ha felütjük a római consulok névsorát ez évet következőleg találjuk jelölve:

Imp. Caes. M. Aurelius Antoninus Aug. Pont. Max.
Trib. Pot. XVI.

Imp. Caes. L. Aurelius Verus Augustus Trib. Pot.

Qu. Junius Rusticus.

C. Vettius Aquilinus.

Suf. Q. Flavius Tertullus.

Az ezt megelőző évről ugyan e névsorban ezt olvassuk:

Imp. T. Ael. Caes. Antonin. Aug. Pius P. M. Tr. P. XXIII.

M. Aurelius Caesar Aug. Pii f. Trib. Post. XV.

M. Aelius Aurelius Verus Caesar III.

L. Aelius Aurelius Commodus II.

EODEM ANNO

Imp. Caes. Antoninus Pius Augustus mort. e. ¹⁾

Ebből azt tanuljuk, hogy a mi okleveleink éppen azon évben keltek, a melyben Marcus Aurelius Antoninus, a kinek a későbbi írók a Philosophus melléknevet adták, uralkodni kezdett és fogadott testvérét uralkodótársává nevezvén ki, a souverain hatalmat vele megosztotta és a személyes sérthetlenséget biztosító tribunusi hatalommal ruházta fel. Továbbá látjuk az ez évbéli consulok teljes nevét, és ráismerünk Q. Junius Rusticusban azon szigorú erkölcsű stoicus-ra, a kitől az ifju M. Aurelius a stoicusok tanait tanulta volt, és a kit volt tanítója iránti kegyelemből e fényes tisztségre emelt ²⁾. A másik consulurol a történelem semmi egyebet sem tud, mint éppen csak azt, hogy ez évben consul volt.

Az okleveleinkben előforduló más nevekről való észrevételeimet későbbre halasztván, áttérek most tartalmok jelentőségének vizsgálatára.

Első pillanatra feltűnő, hogy mind két oklevelünk kötelezvény, hogy a bennök a kölcsönzötől követelt és az adóستól elvállalt kötelezettség töke és kamat fizetését illeti, csaknem ugyanazon szókkal is van kifejezve, csakhogy a másodikban két adatot találunk, a melyek az elsőben nincsenek, ugymint a kölcsönösszeg készpénzben történt átvételének elismerése és kezes állítása; ellenben ki van jelölve az elsőben a kamatláb, a melyről meg a másodikban nincsen szó. Ez eltéréseket egyelőre mellőzvé, legelőbb kiemelem a tartalom azon részét, a mely véleményem szerint a kötelezvény lényeges része, és a melyen a római törvény értelmében alapszik az iromány kötelező ereje a törvényszék előtt. Ez kétségkívül a stipulatio formája, a mely a stipulandi correi, az az, az érdekelt felek

¹⁾ Orelli Onom. Tull. Pars III. Fasti Consulares pag. LXXXVII.

²⁾ Jul. Capit. M. Ant. Philos. Cap. III.

mindegyikétől az oklevélbe fel van véve, még pedig a stipulans részéről e szóval rogavit a promissor részéről e szóval promisit, mindkettőnél e melléklettel fide. Ha van itt helye a hozzávetésnek, azt merem állítani, hogy az ily kötelezvényeket megalapító stipulationak következő volt a formája:

A hitelező azt kérde (rogavit):

Promittesne fide tua ✕ centum quadraginta sortis et eorum usuras ex hac die quamdiu abstinueris probos recte dari?

A mire az adós azt feleli:

Promitto id utrumque fide mea! ¹⁾

Hogy ez a módja a stipulatióknak közönséges és szokásos volt, bizonyítja az Érdy közölte kis triptychum, a melyen az író a stipulandi solemnitas formula szavait, mint közönségesen ismerteket, nem tartotta szükségesnek egészen leírni, hanem csak kezdetüket tette oda.

Vizsgáljuk most meg, miféle neme az obligationak az, a melynek bizonyítására keltek az előttünk levő irományok.

A régi római magánjog szerint két neme volt az obligationak, a melyből nem teljesítés esetében törvényszék előtt a perlés azon szigorubb formája foglalt helyet, a melyet a régi törvénytudók e műszóval „condictio certi“ jelöltek, ugymint a verborum obligatio és a literarum obligatio.

Nem akarok itt annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy e két neme az obligationak miben különbözött egymástól, mert ezt meg lehet olvasni a római törvényt fejtegető akár-mely kézi vagy más könyvben; csak annyit említek meg, hogy abban az időben, a melyben a mi okleveleink keltek, a literarum obligatio ama régi neme, a mely a minden római háznál az őskorban megvolt számlakönyv vagy expensorum et acceptorum codex számláin történt elismerésen vagy megterhelésen (acceptilatio és expensilatio) alapult, éppen azért ment volt ki divatból, mivel maga a könyvvitel is kiment volt szokásból, és állott helyébe egy oly neme a literarum obligatio, a mely kéziratban (chirographum vagy syngraphe) alapult. A római törvény azt tartotta, hogy az ily kéziratnak csak akkor van tökélyesen és szigoruan kötelező törvényes érvénye, ha megírását valóságos stipulatio előzte meg. Ez ellen azután törvényes kifogás nem lehetett, hanem az adós, a ki ily stipulatioval egy bizonyos összeg fizetésére kötelezte volt magát, minden ellenvetés és kifogás nélkül köteles volt azt annak idején teljesíteni, és ez alól még az se mentette fel, ha az exceptio non numeratae pecuniae műszóval jelölt azon kifogással élt volna, hogy a kérdéses összeget soha se kapta meg valósággal.

Ennek oka pedig egyszerű és könnyen megérthető. A régi literarum obligatio ugyanis mindig novatioval járt együtt, az az egy régi tartozás újjá változtatásával, a mi az ugynevezett transscriptio útján történt mégpedig, a mint a régi törvénytudók mondták transscriptio a re in personam vel a persona in personam ²⁾. Ha e transscriptio valóságos jelentését vizsgáljuk, a jö ki belőle, hogy a hitelező oda törekedett, hogy bár mi okból vagy alkalomból származott követelését tiszta pénzbeli követeléssé változtassa át. Ez okból oly szerződésre lépett adósával, a melyben ez mellőzvéen minden indokolást egyszerűen és szárazon a meghatározott összeg kifizetésére kötelezte magát, éppen ezáltal bévágván maga előtt minden kifogásnak útját, a melyre a kölcsönszerződésbe felvett akár-mely feltétel is szolgáltathat alkalmat.

Ezt meggondolván világosan látjuk, hogy az előttünk levő irományok valóságos

¹⁾ Vesd ő a stipulatio fenmaradt őskori példáit Plautusnál Pseud. Act. I. sc. 1. v. 115 és u. o. Act. IV. sc. 6. v. 14; Bacch. Act. IV, sc. 8, v. 42.

²⁾ Mind ezekről a dolgokról rövid de mégis igen kimerítő tudomást lehet szerezni egy igen jeles könyvből, a melynek ezime: Joa. Gottl. Heineccii — Antiquitatum Romanarum Jurisprudentiam illustrantium syntagma — ed. Mühlenbruch. Francofurti ad Moenum 1841.

literarum obligatiók, és mint ilyenek nagyon becses példányai a régi rómaiaknál divatozott legszigorubban kötelező adósságleveleknek.

A mai időben a legszigorubban kötelező adósságlevél az ugynevezett váltó, és pedig különösen az ugynevezett intézett váltó vagy tratta. Ha az ily tratta formáját vizsgáljuk, azt találjuk rajta, hogy a hitelező felszólítja benne az adóst a fizetésre, az adós pedig elvállalja a fizetés kötelességét egyszerűen és szárazon. A szokott szók e végre a mi váltóinkban imezek:

„fizessen ön enynyi és enynyi forintot“
a mire az adós azt írja alá
„elfogadom.“

Tehát a váltóban sincs szó róla, hogy mért fizessen, mert az a melléklet, a mely a mostani váltókban ki szokta jelölni a tartozás keletkezését e szókkal: értékét készpénzben, vagy értékét áruban, vagy értékét számlában stb. éppen nem lényeges része a váltónak, ezt a váltótörvény sehoh se említi, és hiánya legkevesebbet se von le a váltóból származó szigorú kötelezettségből¹⁾. E kötelezettség pedig egyszerűen az adós elfogadásában rejülő ígéreten alapszik, és annyira kizár minden kifogást, hogy még a hamis váltó elfogadója se menekülhet a fizetés alól²⁾. Ennélfogva látjuk, hogy a váltóban sajátlag nincs más lényeges rész, mint a hitelező felszólítása és az adós ígérete vagyis egy írásba foglalt valóságos stipulatio, a melynek szigorú kötelező ereje onnan származik, hogy az adós nem szólván semmit arról, mért tartozik, egyszerűen és szárazon egy bizonyos összeg fizetésére kötelezi magát³⁾.

Részemről az előttünk levő oklevelek megfejtésével itt állapodom meg és vizsgálódásom legnevezetesebb eredményének azt tartom, hogy az írásba foglalt római literarum obligatio nem egyéb mint valóságos váltó, ha ujabkori műszót öskori tárgyra alkalmaznom szabad; és a mostani váltótól csak abban az egyetien egy körülményben különbözik, hogy hátirat útján nem volt tovább adható. Az olasz kereskedő világ a középkorban tehát nem találta fel a váltót, hanem csak tökéletesítette a giro feltalálása által, lényege megvolt már a régi rómaiaknál is.

Csakugyan az aprólékos egybehasonlítás megmutatja, hogy az előttünk levő oklevelekben megvan a váltónak minden lényeges kelléke, tudniillik 1) a fizetendő összeg pontos kijelölése. 2) a felszólítás a fizetésre e szókkal: recte dari fide rogavit. 3) a hitelező neve. 4) a fizetési határnap kijelölése e szókban: qua die petierit, a mely még ma is előfordul az ugynevezett látra szóló váltókon. 5) az elfogadás e szókban: recte dari fide promisit. 6) az adós neve és 7) az iromány kelte, hely, év, hó és nap kijelölésével e szókban: Actum Deusare XII Kalendas Julius Rustico II. et Aquilino Cos.

Az Érdy kiadta triptychumon még azonkívül megvan a kölcsön készpénzben történt átvételének bévallása e szókban: et se eos ✕ Lx q. s. s. s. mutuis numeratis accepisse et debere se dixit. Ez azonban nem lehetett lényeges része a kötelezvénynek, miután a stipulatió alapult tartozásnál úgy se volt helye az exceptio non numeratae pecuniae kifogásnak⁴⁾.

Nevezetesebb a rajta előforduló fidejussor vagy kezes, a ki, úgy mint ma is a váltókezes, éppen oly terjedelemben és érvénnyel kötelezte magát mint maga az adós⁵⁾.

Áttérek most egy más táblára, a melyet Muzeumunk Diószegi Lajos urtól kapott és a mely még 10 más hasonló táblával együtt 1854 végén a verespataki Hába-Szt.-Si-

¹⁾ L. Finály Váltórendtartás, Kolozsv. 1855 pag. 8.

²⁾ A váltói kötelezettség könyörületlen szigora igen jellemzően ki van fejezve ez olasz mondásban: Chi accetta paghi, a ki elfogad fizessen, vagy a mint nálunk mondani szokás: adós fizess!

³⁾ Dr. Thöl. Wechselrecht. „Wer gültig verpflichtet ist schlechtweg zur Zahlung einer Summe, der ist auf das strengste verpflichtet“. Geyer Wechselkunde, 3. Aufl. Wien 1852 pag. 129.

⁴⁾ Heinecc. i. h. lib. III. de lit. obl.

⁵⁾ u. o. de fidejussoribus.

mon bányából került. Diószegi ur 9-et Pestre küldött volt a nemzeti muzeumba, ez egyet a mi muzeumunknak tartá meg, még egyet átadott néhai Gedő József urnak, a kinek hagyatékából Nagy Elek ur hasonlólag muzeumunknak adta át. E tábla hasított volta és átluggatása azt mutatja, hogy töredék, de vajjon triptychum töredéke-é, az már más kérdés. Sok okom van ebben kételkedni, névszerint először az, hogy e táblán egy egész szerződést olvasunk úgy leírva, hogy szövege el se foglalja az egész lapot, hanem hagy alól még anynyi tért, hogy két tanu és az egyik szerződő fél aláírása ott foglalhatott helyt, még pedig ferdén vagy is jobban mondva keresztben írva, hihetőleg hogy az üres helyre utóbb ne lehessen még írni. Ebből azt következtetem, hogy ha szintén kétszer volt is e szerződés leírva, a második példány se foglalhatott el több lapot mint egyet, és mi lett volna aztán a triptychum még hátralevő két lapján? Másodszor a szerződés maga egészen más formában van fogalmazva, mint az eddig ismertek, mert éppen a kelte napjával kezd. Meglehet tehát, hogy e táblához még csak egy boríték tartozott, de meglehet az is, hogy semmi se tartozott hozzá, a végén még az is lehetséges, hogy csakugyan triptychumhoz tartozott, de talán csak mint melléklet. Minden bizonyossággal azonban erről csak akkor lehetne valamit mondani, ha valahogyan megkerülnének a többi részei, a mi nem lehetetlen.

A kérdéses tábla hossza $5\frac{1}{2}$ " szélessége $4\frac{1}{4}$ " tehát valamivel nagyobb mint a fennebb említett triptychum. Az írás rajta szabályos vonású és nagyon vékony hegyű esz-közzel karczott, sokkal apróbb is mint a triptychumon. Egyébaránt a tábla sokáig heverhetett sárban, a mi rajta látszik; a vékony viaszhártya sok helytt le van pattanva és oly törékeny hogy a vele való bánás nagy óvatosságot kíván. Az ide mellékelt remek fénykép hű hasonmását adja, és a rajtalevő írás szövege következő:

MACRINO ET CELSO COS. XIII KAL. JUNIAS FLAVIUS SECUNDINUS SCRIPSI ROGATUS A MEM-
MIO ASCLEPI QUIA SE LITERAS SCIRE NEGAVIT IT QUOD DIXIT SE LOCAS.... LOCAVIT
OPERAS SUAS OPERE AURARIO AURELIO ADJUTORI.... C DIE.. IDUS NOVEMBRES
PROXIMAS... PTAGINTA LIBERISQUE..... M PER .. Mpora ACCIPERE
DEBEBIT S. AS OPERAS SANAS VA.. NTES DEBEBIT CONDUCTORI S. S.
QUOD SI INVITO CONDUCTORE ... CEDERE AUT C. SSARE VOLUER ARE
DEBEBIT IN DIES SINGULOS S. UNUM ERE OCTUS.... C.....
FLUOR IMPEDIERIT PRO RATA COMPUTARE DEBEB.. CONDUCT TEMPORE
PERACTO MERCEDEM SOLVENDI MORAM FECERIT EAD.....
TENEBITUR EXCEPTIS CESSATIS TRIBUS,
ACTUM IMMENOSO MAJORI.

TITUS BEUSANTUS
QUI ET BRADUA

SOCRATIO SOCRATI-
TIONIS,

MEMMIUS ASCLEPI

Nézetem szerint e hiányos szöveget így lehetne kiegészíteni:

Macrino et Celso Consulibus XIII. Kalendas Junias. Flavius Secundinus scripsi rogatus a Memmio Asclepi, quia se literas scire negavit, id quod dixit se locasse, et locavit operas suas opere aurario Aurelio Adjutori ex hac die ad Idus Novembres proximas * septaginta liberisque. *) Mercedem per tempora accipere debebit. Suas operas sanas valentes praestare debebit conductori supra scripto. Quod si invito conductore recedere aut

*) Laborisque?

cessare voluerit dare debebit in dies singulos numum unum aere octussim Conductori. Quodsi fluor inpedierit pro rata computare debebit Conductor. Si tempore peracto mercedem solvendi moram fecerit eadem in dies pendere tenebitur exceptis cessatis tribus. Actum Immenoso Majori.

Ez az iromány tehát a mint a kezdetén levő indictio mutatja Macrinus és Celsus, vagy teljesebben kiírva a neveket M. Pompejus Macrinus és P. Juventius Celsus consul-ságában azaz 164-ben Kr. sz. u. vagy 916-ban R. é. u. kelt, és tartalma, ha kiegészítésem talál, világosan értelmezi maga magát, levén egy teljes szerződés, a melyben a két szerződő fél egymás irányában vállalt kötelezettsége elég világosan körül van írva. Miután az irnok maga megmondja, hogy az egyik szerződő nem tud írni, világos, hogy ennek neve az irás alatt nem aláírás, továbbá az irás egyforma volta azt sejteti velem, hogy a két tanu nevét is, azon egy kéz írta a szöveggel. Ha ez' így van, nagyon hajlandó vagyok azt hinni, hogy e tábla nem is maga az eredeti szerződés, hanem tán csak egy másolatja, és az fejtené meg, mért nincs triptychumra és azon mód és forma szerint kiállitva mint az eddig ismert magán oklevelek. De ez természetesen mind csak sejtetem, és meny-nyiben vet hozzá a valósághoz, annak eldöntését mások ítéletére bízom. Valószínűsége mellett szól még az is, hogy a tábla mindkét oldala tele van iszappal, a mely az iráshoz nem férhetett volna, ha más táblával lett volna összekötve.

Még birja muzeumunk M. Káli Nagy Elek ur adományából amaz, ugyanazon helyről került viasztáblát, a mely néhai Gedő József ur birtokában volt. Ez azonban oly borzasztó állapotban van, hogy a legnagyobb erőlködéssel se lehet a rajta levő irásból annyit kiolvasni, a mennyiből bár némileg hozzá lehetne vetni tartalmához. E tábla sokkal kisebb mint a többiek hossza csak 5'' szélessége csak 2³/₄'', sima rájája és háta azt mutatják, hogy hozzá más tábla nem tartozott, e mellett szól az is, hogy csak egy helytt van át furva. A mennyiben a sok helytt lepattant, sok helytt lesurolt viaszho-ritékről látható tele volt írva apró tömött irással nyolez sorban, de ennek legnagyobb része merőben el van veszve, és a ketté hasadt tábláról mintegy csak ezt tudám lebetűzni:

PONTIANO ET RUFINO COS. VIII IDUS FEBRUARIAS VALERIUS FIRMUS
 FER..... C...S...D.. VERZONE BEUSANTIS QUOD DI....S..NU....
 BEUSANTIS JURE..... AGRO GRA... QUOD.....
 .. SUOS FEREN.... RETIO DASIU VERZONIS... IN... OS C.....
 R I.. ID..... N.....
 EX VIRO GRA..... IDE..... * VIGINTI . Q.....
 GRO GRA..... BEUSANTIS..... F.....
 FERE..... O MAJORI.....

Az ide mellékelt fényképen látható hasonmás adhat némi fogalmat e tábla állapotjáról, a melyről tehát semmi egyebet se tudhatunk, mint hogy Ser. Octavius Laenas Pontianus és M. Antonius Rufus consulsága alatt, tehát 131-ben Kr. sz. u. vagy 883-ban R. é. u. tehát még Hadrianus uralkodása alatt kelt, formája és a benne előforduló nevek az előbbenihez hasonló szerződést sejtetnek velem.

Kérdezzük mármost hogy kerülhettek e táblák a béomlott bányák üregébe.

Ha számba vesszük a találás körülményeit, látjuk hogy ott a hol e táblák voltak még más tárgyakat is találtak. Volt ott méceses cserép, kalán, láda, asztal, hordó, kád, cseber, pohár. ¹⁾ Ez nagy valószínűséggel oda mutat, hogy egy család minden vagyonát és ezzel együtt értékes irományait is nyugtalan háborus időben oda mentette, és később nem jutott többé hozzá, hogy kihozhassa, vagy azért, mivel a bánya béomlott, vagy

¹⁾ Érdy. Erdélyben talált viaszlapok. Pest 1856. 8. l.

mivel a család elpusztult. Mi egyébaránt csak köszönettel tartozhatunk a gondviselésnek, hogy e kincseket a föld gyomrában fentartotta számunkra.

Még van egynehány észrevételem az eddig megfejtett és kiadott táblákon előforduló sajátnevekre nézve:

E nevek kétfélék: személy és helynevek.

Beszéeljünk előbb a személynevekről:

Római irományokon természet szerint római neveket várunk, és e várakozásunk nem is csalódik, a menyinyiben az eddig ismert táblákon, részint mint az irományokban tárgyalt ügyekben érdekelt felek, részint mint tanúk csakugyan fordulnak elé római nevek. Római név azonban felfogásom szerint csak az, a mely nem tekintve a hangzást magában foglalja a római ember nevének alkatrészeit, tudniillik egy praenomen, a mely a mi keresztnévünknek felel meg és még legalább egy nomen, t. i. a nemzetségnevet. E kettő okvetetlenül szükséges a valódi római név jellemzésére, többnyire hozzájárul még a családnev mint cognomen és egy negyedik melléknév még néha megtoldja mint agnomen. Ily neveket látunk az eddig kiadott táblákon a következőkben:

a) Maszmannál:

LUCIUS VASIDIUS VICTOR.
STERTINIUS RUSTICUS
AELIS LATOR CALDO ¹⁾

b) Cipariunál:

DASIUS BREUCUS
APPIUS PACC. LIVINUS, LEG. XIII. GEM.
ANTONIUS CELER.
JULIUS VIATOR
ULPIUS SECUNDINUS
LUCIUS FIRMUS PRIMITIVUS
MARCUS VIBIUS LONGUS

c) Érdynél:

ANNIUS SUSANDURUS CALES ²⁾
PLANIUS VERZO SONES

LUC. CAIUS EPICADUS MARGINES
JULIUS ALEXANDER
TITIUS PRIMITIUS

ismét

L. VASIDIUS VICTOR kétszer
TITUS FLAVIUS FELIX
MARCUS LUCANUS MELIOR
PUBLIUS LATOR CARPUS
CAJUS AURELIUS PRISCUS.
VETURIUS VALENS

d) a mi tábláinkon

JULIUS ALEXANDER
FLAVIUS SECUNDINUS
AURELIUS ADJUTOR
VALERIUS FIRMUS

és ezeken kívül a táblák keltében előforduló consulpárok nevei.

Megvallom, az elősorolt nevek közt nem egy van, a melynek hangzása éppen nem talál azokkal a valódi ósrómai nevekkel a melyeket a régi remekíróknál olvasunk. Ha azonban meggondoljuk menyinyi különböző és furcsa név létezhetett a római plebs anynyi családjában, a melyből soha egy ember se vergődött történelmi emlékezetességre, és az előttünk álló neveket a velök egyidejű feliratokon előforduló furcsábbnál furcsább nevekkel egybehasonlítjuk, római voltokat nem fogjuk többé kétségbe vonni.

Ezeken a neveken kívül sok név fordul elé tábláinkon, a melynek formája a római név szokott formájától egészen eltér. E nevek egy egyénnéből állanak, a mely mellett egy más egyénnév áll sajátító esetben így: Artemidorus Appollonii, Valerius Niconis, Offas Menofili, Julius Julii, Bellicus Alexandri, Maximus Batonis, Dasius Verzonis, Masor Messidiei, Epicadus Platoris qui et Ang., Alexander Caricci, Bato Annaei, Andueja Batonis, Ingenus Callisti filius és a mi tábláinkon Anduenna Batonis, Titus Beusantis qui et Bradua, Socratio Socratonis, Memmius Aselepi. Az ezek közt előforduló egy Ingenus Callisti filius arra mutat, hogy a sajátító esetben álló név rendszeren az apa neve, és így e nevek-

¹⁾ Nem pedig Geldo, mint M. hibásan olvasá.

²⁾ Így olvasom az 1856-ban kiadott táblák elsején az aláírások 3-ikát, a melynek hibás olvasását nem tudom megkísérletti e Érdy után valaki helyreigazítani.

ben görög neveket ismerünk fel, mert a görögöknél volt szokásban az embereket apjok neveiről megkülönböztetni, minthogy náluk se nemzetség- se családnév nem divatozott.

Van-e szükség Massmann és Érdy eljárása szerint e nevek közt német, gallus, szláv, scytha, bessenyő és ki tudja még mi más féle neveket kutatni, lássák azok, a kiknek a római és görög nevek nem látszanak elég tarkáknak. Nem akarom ugyan tagadni, hogy rómaiakon és görögökön kívül Dáciában laktak más nemzetbeli emberek is, hogy ezek is foglalkozhattak nem csak bányászattal, ezek is köthettek szerződéseket, ezek is adhattak kötelezvényeket stb. stb.; de a ki csak némileg ismeri a római állam történelmét, tudja azt is, hogy a rómaiak semmiféle hódított nemzetre se erőszakolták reá szokásaikat és magánjogi törvényeiket, hogy még a provinciákká szervezett tartományokban is meghagyták a lakosságoknak eredeti és ősi vallásokat és törvényeiket, nem követelvén egyebet tőlök, mint adót és katonát; de még e katonákat se szervezték római módra legióknak, hanem mint auxiliáres vagy socii vettek részt a rómaiak csatáiban. E szerint nem is hihető, hogy a római törvényes formák oly kétségbevonhatlan példányait mutató irományokban más emberek nevei fordultak volna elé, mint vagy római telepesekei vagy római polgárjogot nyert emberekéi, és hogy ez utóbbiak, abban az időben, a melyben a mi tábláink keltek, inkább lehettek görögök mint akármi más nemzetbeli emberek, több mint valószínű.

A mi különösen Érdy ur scytha-bessenyő értekezését illeti, én se dicsőséget se találok benne a magyar nemzetre nézve, ha bé is tudnók bizonyítani, hogy ősei a rómaiak bányamivelő rabszolgái voltak, se nem látom szükségesnek a magyar nemzet régi és eredeti volta bebizonyítására, holmi levegőből kapott és csalóka hangrokonságra épített sejtelmeket koholni. Elég a magyar nemzetet látni és jellemét, nyelvét megismerni, hogy az ember Tacitussal rá mondhassa: hanc gentem propriam, sinceram et tantum sui similem exsistere.

Tábláinkon helynevek is fordulnak elé névszerint: Karpum, Alburnum majus, Kavieretium, Deusaris, Immenosum, majus, Kanabium (?). Nincs kétség benne, hogy e helységek mind közel voltak egymáshoz Abrud-bánya és Verespatak környékén. Hol? Csak szorgalmas kutatás és utána járás fogja azt kimutatni, ha e régi neveknek csakugyan léteznek még nyomai. Anynyi bizonyos, hogy se a régi geographusoknál, se az itinerariumokban, se a tabula Peutingeriánán, se az Erdélyben eddig talált köiratokon nem fordulnak elé. Neigebauer azt állítja, hogy az Abrudbánya és Verespatak közt levő Buesum nevű falu, ma is latinul Alburnum¹⁾, de vajjon Alburnum majus-e vagy a hihetőleg létezett Alburnum minus, nem tudható. Mi egyelőre nem tehetünk egyebet mint e neveket feljegyezni, és a jövőre bizni a helyek fekvésének feltalálását²⁾.

E római viasztáblák végre még abban a tekintetben is nevezetesek, hogy nem csak megbizonyították egy folyóirás létezését a régi rómaiaknál, hanem e folyóirás formájával is megismertettek. Az eddig ismert táblákon látható betűformák segítségével csakugyan sikerült is már eddig sok oly írást elolvasni, a melyet azelőtt nem tudtak volt megfejteni, de maradt még mindazonáltal sok olvasatlan, a mi nem is csuda, ha meggondoljuk, hogy valamint ma is akad olyan írás, a melyet csak is a londoni postahivatal vak embere tudna kibetűzni, ugy és még inkább lehettek a régi írások közt olyanok. Tegyük még hozzá, hogy a téglákon előforduló iratok többnyire napszámosok karczolásai, a Pompeji falain felfedezett irások pedig alig ha egyebek mint holmi tekergők vagy utczei gyerekek élczes vagy pajkos firkalásai, a kiknek Massmann kedélyes megjegyzése szerint bizonyo-

¹⁾ Neigebauer, Dacien pag. 140.

²⁾ Kagerbauer Antal építő m. barátom közelebről Abrudbánya környékén járván, és felszólításom következtében kérdezősködven e tárgy iránt, azt a hirt hozá, hogy Abrudbánya egy részét az ott lakó Román atyafiak Abruz el-nak nevezik, a közel levő hegyoldalak egyike pedig Karpin neven ismeretes.

san nem jutott eszökbe, hogy majd 1800 esztendő múlva e firkálásaik tudományos kutatások tárgyai lesznek. Mindazonáltal magam is kísérlettem meg egynehánynak a megfejtését, és eredményét ezennel bemutatom:

1) Massmann lib. aur. pag. 54 közölt egy Emsben talált tégláról lemásolt irást, a melyet ő nem tudott elolvasni, oka az volt, mert a másolat nem talált az eredetivel. Később Arneht újra kiadta ¹⁾ hivebb rajzban és ebből Paur Iván ur ki is olvasta e nevet Rogatianus. ²⁾ Mindkét hasonmás rajzát ide mellékeltem 1.) és 2.) szám alatt.

2) Ugyanott pag. 64 látunk két falfirkát Pompejiből, az első, a melynek hasonmása itt ³⁾ számmal van jelölve, az első sor három utolsó és a második sor két első betűjében világosan mutatja e szót *crura*, a mely után következik egy nőnév, tán *Mertiae* vagy *Arsirtiae*, és hihetőleg valami pajkos feliratnak maradványa; a második itt ⁴⁾ szám alatt látható úgy olvasom „O dies lippidus“ hihetőleg népies beszéddel e helyett *lepidus*, és ez valami jókedvű, tán részeg, tekergő firkájának látszik.

3) Az Arnehtől i. h. közölt téglairatok közül Paur ur helyesen fejtette még meg a *Minucius* nevet a mely ott ⁴⁾ számmal van jelölve, de nem helyesen véli, hogy az ott ²⁾ számmal jelölt és itt ⁵⁾ alatt lemásolt irás azt tenné „*Nonus Sept (imius) Mutianus*.“ Nézetem szerint az ott látható vonásokból nem lehet egyebet kiolvasni, mint ezt: „*Nonis Sept (embribus) Antiartus*.“ Mert csalódik Paur ur abban, hogy az ily téglákon csak nevek lehetnének; ugyanis az ugyanott közölt ³⁾ felirat, a mely itt 6-ik világosan így olvasandó: *III Non(as) Junias*. Azt hiszem, hogy a téglavetésre alkalmazott felügyelők, az egy napon készített téglákat egy halomba rakatván, nem csak nevéket, hanem a napot is felkarczolták egy felül tett téglára, a melyen e téglák készültek, hogy a száradás idejére nézve legyen egy kiindulási adat.

4) Még van ugyanott ⁵⁾ szám alatt egy téglafelírás, itt 7-ik, a melynek második sorát így olvasom: *m(iles) leg(ionis) IIX*, az első sorban egy nevet sejtek, de ezt kiolvasnom nem sikerült.

Legyen ennyi elég kitüzött tárgyamról, és legyen szabad még hozzá csatolnom egy pár zárszót.

Csaknem 1700 év folyt le, a mióta a Rómaiak Aurelianus császár alatt ide hagyták Erdélyt. Ez idő alatt népvándorlás, tatárjárás, török bérontások és belháboruk pusztításai az idő vasfoga és a mi mind ennél még sokkal veszedelmesebb az értetlenség otromba vandalizmusa rontott és pusztított és vetélkedett a rómaiak itt léte nyomainak eltörlésében, még se voltak e körülmények együtt működve képesek anynyi idő alatt végképpen szétrombolni azt, a mit az ókor legéletrevalóbb nemzete rövid 170 esztendő alatt állított volt elé. Valóban oly bizonyosága a rómaiak *practicus* állambölcseiségének, hogy minden kétkedést eziránt megszüntet. Ezért nem lehet eléggé ajánlani az új kor ifjabb ivadéka-nak a római történelem, a római régiségek, a római állam- és magánjog alapos tanulmányozását, mert ez a józan politikának, a *practicus* államgazdaságnak és az életrevaló mivélődésnek kiapadhatlan tanforrása. Mivé lehetett volna ama nemzet, ha az isteni gondviselés gyönyörű timokrátiája mellé megengedi neki a képviselői önkormányzat feltalálását! Még ma is állana a ragyogó Capitolium, ma is szabna törvényt a büszke Róma a világnak. Ámde nem tudott kibontakozni a centralisatióból, és az ehhez való ragaszkodás adta elébb zsarnok császárok, későbbben egy csapat korhely és dölyfös *praetorianus* önkényébe a gyönyörű államot, a mely a tespedő centrum saját zsirjában való elrothadása után természetesen össze kellett hogy roskadjon saját terhe alatt, mihelyt a legkisebb külmozgalom megingatá. Nem folytatom tovább, kiki belátása szerint vonja el magának az e képben rejlő nagy és fontos tanulságot.

¹⁾ Jahrbuch der k. k. Central-Commission 1. Bd. Tab. IV. 6.

²⁾ „Magyar Sajtó“-ból, Mittheilungen der k. k. Central-Comm. III. Bd. pag. 80.

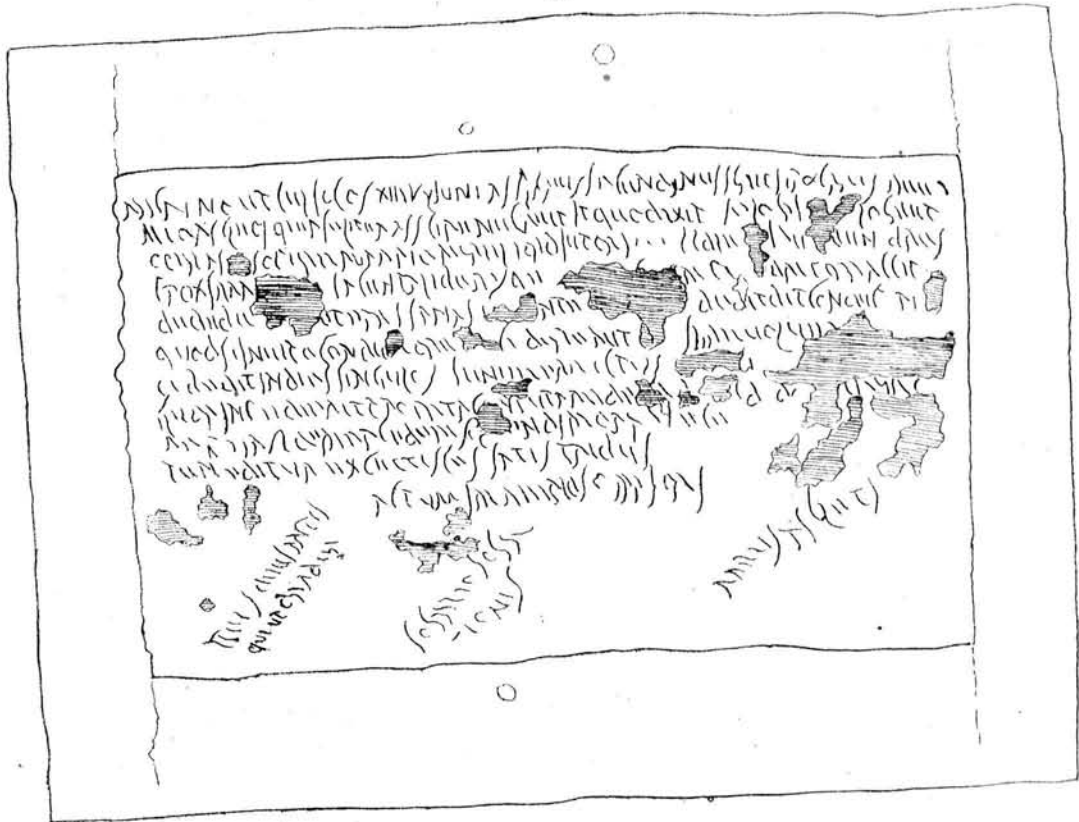
1.

ΣΥΝΤΗΡΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΤΗΡΑ
 ΨΙΛΥΣΤΙΝ ΔΕΥΣΙΝ ΣΥΝΤΗΡΑ ΣΥΝΤΗΡΑ
 ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΑΥΤΩΝ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 Σ. ΝΕ ΑΥΤΩΝ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΔΙΤΑΡΔ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΔΙΤΑΡΔ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ

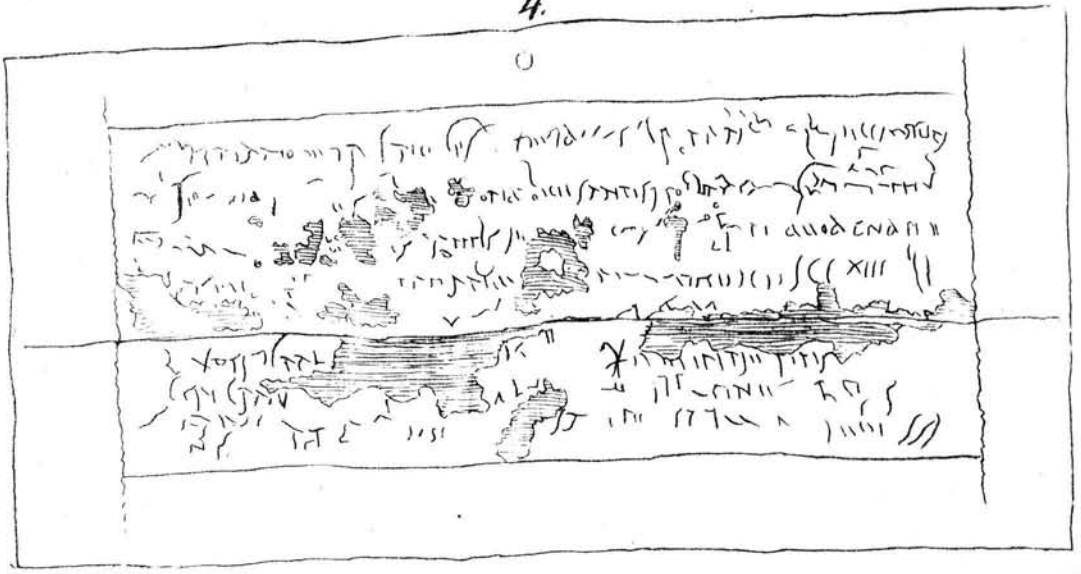
2.

ΝΙΧΑΝΑΝ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ
 ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ ΤΙΣ

3

4

E' viasztablák sikerült fényképei 4 o. e. lion megrendelhetők az egyleti l. i. k. a. n. d. l.

1) *רוסתתתתת*

2) *רוסתתתתתת*

3) { *רוסתתתתת*
רוסתתתתתת

4) *רוסתתתתתת*

7) *רוסתתתתתת*
רוסתתתתתת